

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Како до ефикасна
заштита во случаите на

СЕКСУАЛНО НАСИЛСТВО?

ДОКУМЕНТ ЗА ЈАВНИ ПОЛИТИКИ СО ФОКУС
НА СИЛУВАЊЕ И СЕКСУАЛНО ВОЗНЕМИРУВАЊЕ

Издавач: Коалиција „Сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници“ МАРГИНИ Скопје, Мрежа за заштита од дискриминација

Автор: Тона Карева

Уреднички: Наташа Бошкова и проф. д-р Ангелина Станојоска

Лектура: Виолета Танчева-Златева

Графичко уредување и дизајн: Бојана Мицевска

Скопје, октомври 2022

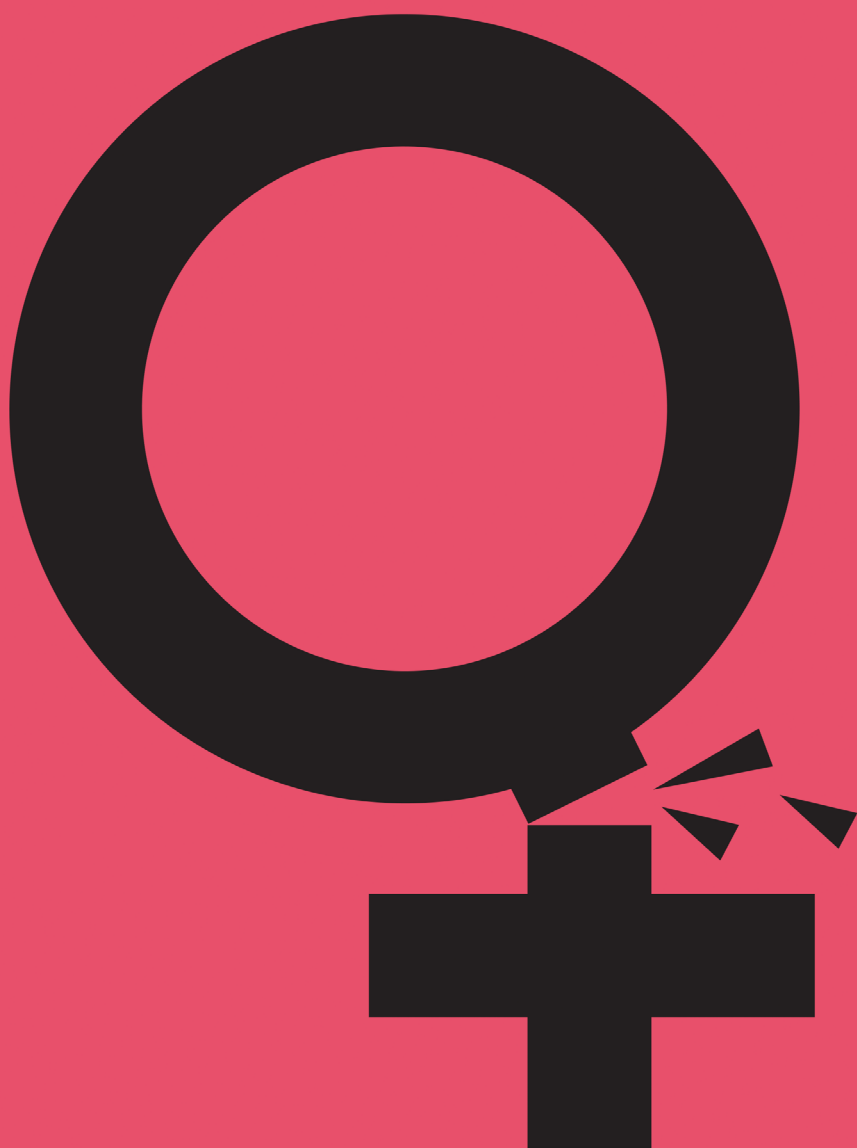

МРЕЖА ЗА
ЗАШТИТА ОД
ДИСКРИМИНАЦИЈА

FOUNDATION ФОНДАЦИЈА
OPEN ОТВОРЕНО
SOCIETY ОДШЕСТВО
MACEDONIA МАКЕДОНИЈА

Овој документ е изработен во рамки на проектот „Мрежа за заштита од дискриминација: „Унапредување на политичките и практичните за заштита од дискриминација и промоција на еднаквост“ кој е финансиран од Фондацијата Отворено општество – Македонија. Содржината е единствена одговорност на авторите и на ниту еден начин не може да се смета дека ги изразува мислењата и ставовите на Фондацијата Отворено општество – Македонија.

Вовед

Насилството врз жените е едно од најчестите прекршувања на човековите права, присутно во сите држави. Главната причина за тоа е што насилството претставува манифестација на историски нееднаквите односи на моќ меѓу жените и мажите, што довеле до доминација и дискриминација врз жените и спречување на нивното целосно напредување. Тоа претставува закана за животот на жените и нивната благосостојба, а го изложува на ризик нивното физичко и психичко здравје.

Овој документ го анализира сексуалното насилство, со фокус на силувањето и сексуалното вознемирување, за кое не се говори често во нашето општество. Како форма на родово засновано насилство, сексуалното насилство ги повредува и ги крши правата на жените. Сексуалното насилство е форма на родово базирано насилство, односно родово базиран дискриминаторски криминал. Сексуалното насилство е насочено кон жените затоа што тие се жени; непропорционално влијае врз жените и е дел од општиот контекст на структурна нееднаквост, подреденост и насилство против жените.^[1] Жените се непропорционално изложени на сите форми на сексуално насилство, а најчести сторители се мажите.

Според истражувањето за насилство врз жените во Република Северна Македонија, спроведено од ОБСЕ во 2019 година, дури 30 % од испитаничките рекле дека по петнаесеттата година биле жртви на сексуално вознемирување, а 14 % од анкетираните жени изјавиле дека по навршување на 15 години искусиле некоја форма на физичко или сексуално насилство од страна на партнер или друго лице.^[2] Според одговорите на учесничките, мнозинството девојки и жени во Скопје се

1. Convention on the Elimination of Discrimination against Women, Article 1; Istanbul Convention, Preamble, Article 3(a); Latin American Model Protocol, Introduction, p. 3.

2. Насилството врз жените во Република Северна Македонија. Благосостојбата и безбедноста на жените, 2019 година, ОБСЕ. <<https://www.osce.org/mk/secretariat/424409?download=true>>

изложени на навидум „благите“ форми на вознемирување, како што е свиркање и довикување. Секоја петта жена самата доживеала сексуално насилство, како несакано допирање. Она што особено загрижува во наодите е фреквентноста на посериозните форми на родово базирано насилство – секоја петта жена познава жена што била нападната или силувана.^[3]

Во 2017 година регистрирани се 55 случаи на кривичното дело силување, а стапката на жртви на 100.000 жители е 2,65; во 2019 година регистрирани се 35 случаи на силување, а стапката на жртви на 100.000 жители е 1,69.^[4]

Општеството во коешто живееме, како и традиционалните и патријархалните вредности учат на покорност на жените, а притоа вината за сексуалното насилство во најголема мера се бара во жртвата. Во нашето општество честопати жртвите се обвинувани поради сексуалното насилство кое го доживеале, односно поради начинот на облекување, однесување, конзумирање алкохол, поради местото на движење. Дури и кога ќе го пријават, често постапките се долги и тие се жртва на двојна (секундарна) виктимизација, што се јавуваат и како главни причини за непријавување.

Сексуалното насилство може да има многу форми. Едно нешто што е заедничко за сите форми на сексуално насилство е тоа што тие се обид на сторителот да присили или манипулира друго лице на сексуални дејствија без негова согласност. Ефективното гонење на сексуалното насилство е можно само со разбирање на сите негови форми. Генерално, концептот на „сексуално насилство“ ги опфаќа сите повреди на сексуалната автономија и сексуалниот интегритет и често се карактеризира со понижување, доминација и уништување.

3. Родово базирано насилство на јавни места во Скопје, 2020 година, РЕАКТОР. <<file:///C:/Users/User/Downloads/Reaktor-rodovo-bazirano-nasilstvo-MKD-web.pdf>>

4. Статистика на криминал. <<https://mvr.gov.mk/statistiki/kriminal>>

Сексуално насилство, вклучувајќи го и силувањето, претставува секое сексуално дело сторено спротивно на волјата на друго лице, или кога ова лице не дава согласност или кога не може да се даде согласност затоа што е дете, има ментална попреченост или е сериозно алкохолизирано или несвесно како резултат на употреба на алкохол или дрога. Поради сеопфатноста на терминот сексуално насилство, не постојат строго дефинирани форми, но генерално, сексуалното насилство вклучува: сексуален напад, силување, сексуална експлоатација, сексуално вознемирување, сексуално насилство како оружје за војна и тортура и други.

Сексуален напад претставува сексуален акт што не е доброволен и што се остварува по пат на принуда со заканување или со употреба на физичка сила.

Силување е секое сексуално дејство без согласност. Тоа може да биде извршено од кое било лице и може да се јави во повеќе форми, и тоа: силување во брак или во интимна партнерска врска, силување од познато наспроти силување од непознато лице, корективно силување, групно силување и силување во војна.

Сексуална експлоатација е поим кој означува каква било постоечка или обид за злоупотреба на положбата на ранливост на едно лице, диференцијална моќ или доверба за сексуални цели, вклучувајќи, но не ограничувајќи се на профитирање од финансиски, социјален или политички аспект. Во оваа категорија може да влезат некои видови на „присилна проституција“.

Сексуално вознемирување е секој облик на несакано вербално, невербално или физичко однесување од сексуален карактер, со цел или последица повреда на достоинството на едно лице, особено кога се создава застрашувачка, непријателска, деградирачка, понижувачка или навредлива атмосфера, како, на пример, штипење, плескање или триење од друго лице на сексуален начин, довикувања, сексуални коментари за телото или изгледот на личноста, барања сексуални услуги, сексуално сугестивно зјапање, демнење и слично.^[5]

5.<<https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/faqs/types-of-violence>>

Сексуалното насилство остава сериозни и долготрајни последици врз целокупното здравје на жртвата, кои можат да бидат и физички и психички. Силувањето и другите акти на сексуално насилство го менуваат животот на жртвите и на нивните семејства. Од суштинско значење е целосно да се земат предвид влијанието и штетата од сексуалното насилство за да се обезбеди правда за жртвите, компензација за претрпената штета и спречување идна злоупотреба. Физичките повреди од силување и други акти на сексуално насилство може да бидат помалку видливи од оние предизвикани од други видови на насилство, но жртвата сè уште може да претрпи долготрајни физички и психички компликации.^[6]

Психичките последици можат да бидат краткотрајни, но можат да имаат и долготрајно влијание врз жртвата. Психичките последици вклучуваат: самообвинување, посттрауматско стресно растројство, нарушувања на личноста, нарушувања на спиењето, нарушувања на исхраната, анксиозност, депресија, растројства на личноста, па дури и суицидни мисли и однесувања.

6. R. v. McCraw, 3 SCR 72, Supreme Court of Canada, Judgment of 26 September, 1991.

Кривичен законик и предлог-измени на Кривичниот законик

Кривичниот законик на Република Северна Македонија ги инкриминира кривичните дела против половата слобода и половиот морал во деветнаесетта глава, кои како објект на заштита ја имаат половата слобода на граѓаните вклучувајќи ги честа и угледот и, во одредена мера, телесниот интегритет на жртвата.

Во оваа глава се опфатени следниве кривични дела: силување, обљуба врз немоќно лице, полов напад врз дете кое не наполнило 14 години, обљуба со злоупотреба на положбата, задоволување на полови страсти пред друг, посредување во вршење проституција, прикажување на порнографски материјал на дете, производство и дистрибуција на детска порнографија, наамување на обљуба или друго полово дејствие на дете кое не наполнило 14 години, и родосквернавање.

Во продолжение ќе бидат анализирани постоечките одредби и состојбата со инкриминација на силување, сексуално вознемирување и сексуално вознемирување на Интернет во домашното законодавство, како и предложените измени на Кривичниот законик. Измените на Кривичниот законик моментално се во собраниска процедура, а во тек е и изработка на нов Кривичен законик кој е поставен на ЕНЕР. Текстот на измените што ќе ги анализираме се исто така во собраниска процедура, заедно со предлог-текстот на новиот Кривичен законик. Со предложените измени на Кривичниот законик се предвидува менување на кривичното дело силување и воведување на нови кривични дела, меѓу кои и полово вознемирување.

Силување

Силувањето како кривично дело е инкриминирано во член 186, а како елементи на силување се наведени обљуба и присила. На овој начин, одредбата на Законот вклучува употреба на сила или закана дека сторителот непосредно ќе нападне врз животот или телото на друг или врз животот или телото на нему блиско лице, што значи дека во согласност со Кривичниот законик што е во сила, актот на сексуално насилство не се заснова врз концептот на недостиг на согласност од жртвата, туку врз концептот на употреба на сила. Значи, во случаи кога не е присутна примената на физичка сила, тешко е да се изнесе како кривично дело, како чин на сексуално насилство. На ваков начин остануваат незаштитени жртвите кои не биле во можност да му се спротивстават на сторителот.

Во нашата држава сексуалното насилство е една од најчестите форми на родово засновано насилство, но истовремено и една од најмалку пријавуваните. Причините за ниското ниво на пријавување се должат на препознавањето на делото, патријархалните вредности на општеството во кое жените сè уште се сметаат за сексуален предмет и имот на партнерот, како и на непрофесионално спроведените постапки откако ќе се пријави делото. Во голем број од случаите постапувањето на органите е спротивно на меѓународните принципи и на принципот на должно внимание, често проследено со дејствија што значат двојна виктимизација. Врховниот суд има усвоено сентенца за отсуството на физички и телесни повреди кај кривичното дело Силување, со која се потенцира дека отсуството на постоење на физички повреди во пределот на гениталната регија на телото на оштетената не може да упатува дека не постои доказ за недостаток на согласност кај оштетената за силување. Современите стандарди и позитивните обврски на државата, според членот 3 и членот 8 од ЕКЧП и други меѓународни документи, бараат почитување на сексуалната автономија на поединецот и на еднаквоста. Последниот пример кој беше актуелен во јавноста укажа на многу неправилности во постапувањето на органите со кои се соочи М. Ј. од

Велес.^[7] Овој случај, како и другите, ги покажуваат стравот и отпорот на институциите од примена на новите стандарди и од промена на нивното постапување.

Кривичен законик – Силување

Член 186

1. Тој што друг со употреба на сила или закана дека непосредно ќе нападне врз неговиот живот или тело или врз животот или телото на нему блиско лице, ќе го присили на обљуба, ќе се казни со затвор од три до десет години.
2. Ако делото од ставот (1) на овој член е сторено врз дете кое наполнило 14 години сторителот ќе се казни со затвор најмалку десет години.
3. Ако поради делото од став 1 настапила тешка телесна повреда, смрт или други тешки последици или делото е сторено од страна на повеќе лица или на особено суров или понижувачки начин или од омраза, сторителот ќе се казни со затвор најмалку четири години.
4. Тој што друг ќе присили на обљуба со сериозна закана дека за него или за нему блиско лице ќе открие нешто што би му наштетило на неговата чест и углед или дека ќе предизвика друго тешко зло, ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.
5. Тој што во случаите од ставовите 1, 2 и 3 ќе изврши само друго полово дејствие, ќе се казни за делото од став 1 со затвор од шест месеци до пет години, за делото од став 2 со затвор од една до десет години, а за делото од став 3 со затвор од три месеци до три години.

7. <<https://360stepeni.mk/video-rekonstrukcija-na-postapuvaneto-na-organite-na-progonot-vo-sluchaj-so-siluvane/>>

Очигледна е суштинската разлика во однос на нашиот Кривичен законик и Истанбулската конвенција и Конвенцијата ЦЕДАВ – односно Конвенцијата бара отсуство на согласност како суштествен елемент, додека македонскиот Кривичен законик бара употреба на сила или закана за остварување на битието на делото. Исто така, вака инкриминираното кривично дело е спротивно на Општата препорака бр. 35, со која се препорачува силувањето да се заснова врз недостаток на слободно дадена согласност и да ги зема предвид околностите на случајот и дополнително, според Конвенцијата, пенетрацијата не треба да биде суштествен елемент на силувањето. Клучно обележје за постоење, односно непостоење на силување, е недостаток на согласност.

Во предлог-измените на Кривичниот законик во однос на кривичното дело силување има две алтернативи. Со првата алтернатива се предвидува воведување на две кривични дела, и тоа силување и полов напад, а втората алтернатива предвидува воведување на едно кривично дело – полов напад и силување.

Заклучоци

Насилството врз жените несомнено претставува сериозен општествен проблем и затоа е од суштинско значење да се разбере и третира, а особено е потребно да се посвети внимание на сексуалното насилство. Жртвите на сексуално насилство трпат многу последици и заради нивна заштита потребно е унапредување на законската рамка и на постапувањето на институциите.

Како форма на родово базирано насилство, сексуалното насилство е насочено кон жените затоа што тие се жени, и непропорционално влијае врз нив.

Сексуалното насилство може да има многу форми, а овој документ е фокусиран на силувањето и сексуалното вознемирување, односно на постоечката легислатива, предвидените и потребните измени. Освен тоа, преку компаративна анализа и анализа на судската пракса од Европскиот суд за човекови права и Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, беше даден преглед на добри практики и препораки.

Република Северна Македонија има пристапено кон Конвенцијата за превенција и борба против насилството врз жената и семејното насилство и кон Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, па оттука произлегува и обврската на нашата држава да го усогласи домашното законодавство, како и постапувањето.

Во согласност со Конвенцијата ЦЕДАВ, односно Општата препорака бр. 35, се препорачува сексуалниот напад, вклучително и силувањето, да се карактеризира како кривично дело против правото на жената на лична безбедност и нејзиниот физички, сексуален и психолошки интегритет. Дополнително се препорачува дефиницијата за сексуални насилства, вклучително и силување во брак и познанство/

врска, да се заснова врз недостаток на слободно дадена согласност и да ги зема предвид околностите на случајот. Значајно е уште и тоа што, според Конвенцијата, пенетрацијата не треба да биде суштествен елемент на силувањето. Клучно обележје за постоење, односно непостоење на силување, е немањето согласност. Истанбулската конвенција, во иста насока како и Конвенцијата ЦЕДАВ, како клучен елемент во дефинирање на сексуалното насилство, вклучувајќи го и силувањето, го предвидува постоењето на согласност. Согласноста мора да биде доброволна и таа се оценува во контекст на околностите под кои е дадена. Проценката на доказите треба да се утврди од случај до случај, дали жртвата слободно се согласила на извршениот сексуален чин. Ова важи без разлика на околностите, односно без разлика дали жртвата и сторителот се или биле во блиски лични односи, на пример, дали се поранешни или сегашни брачни партнери.

Очигледна е суштинската разлика во однос на нашиот Кривичен законик и Истанбулската конвенција и Конвенцијата ЦЕДАВ. Конвенцијата бара отсуство на согласност како суштествен елемент, додека македонскиот КЗ бара употреба на сила или закана за остварување на битието на делото. Исто така, вака инкриминираното кривично дело е спротивно на Општата препорака бр. 35, со која се препорачува силувањето да се заснова врз недостаток на слободно дадена согласност и да се земат предвид околностите на случајот, а освен тоа, според Конвенцијата, пенетрацијата не треба да биде суштествен елемент на силувањето. Клучно обележје за постоење, односно непостоење на силување, е недостаток на согласност. И анализата на праксата на Европскиот суд за човекови права и на Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, укажа на потребата согласноста да биде клучен елемент за постоење на силување, наспроти постоењето на сила и отпор. Исто така, се препознава и потребата од обука за судии, адвокати и службеници за спроведување на Законот за кривичното дело силување и други сексуални насилства.

Поаѓајќи од вака поставените стандарди, неоспорно може да се заклучи дека македонското моментално законодавство е целосно спротивно на овие стандарди и затоа има потреба од промена. Дотолку повеќе што во одредбата од актуелниот Кривичен законик актот на

сексуално насилство не се заснова врз концептот на недостиг на согласност од жртвата, туку врз концептот на употреба на сила.

Предлог-измените на Кривичниот законик во однос на кривичното дело силување имаат две алтернативи. Во првата алтернатива се предвидува воведување на две кривични дела, и тоа силување и полов напад, а втората алтернатива предвидува воведување на едно кривично дело – полов напад и силување. Со предложените измени јасно изразената согласност на друг, проценета во контекст на околностите на случајот, е наведена како клучна во кривичното дело полов напад, додека кај кривичното дело силување се бара примена на сила или закана дека непосредно ќе нападне врз неговиот живот или тело или врз животот или телото на нему блиско лице, ќе го присили на полов однос или друго со него изедначено полово дејствие што се состои во анална или орална пенетрација. Во втората алтернатива, односно кривично дело полов напад и силување, примена на сила или закана врз друг дека непосредно ќе нападне врз неговиот живот или тело или врз животот или телото на нему блиско лице, е предвидено како квалифициран облик.

Во согласност со меѓународните стандарди, треба да постои само едно кривично дело кое ќе гласи „силување“, а чие битие на делото ќе биде алтернативата на членовите 243 и 244, бидејќи полов напад без согласност претставува силување, па оттука тие не треба да бидат одвоени во две различни кривични дела. Примената на сила или закана смета дека треба да биде квалификаторен облик на основното дело силување, како што е во алтернативата, поради што таа е поцелосна. Ваквата констатација неоспорно се согледува и од примерот на Хрватска, каде што прво биле воведени две кривични дела, односно „полов однос без согласност“ и „силување“, а потоа со измените и дополнувањата во 2019 година предвидено е едно кривично дело, „силување“, во кое сексуалниот однос без согласност претставува силување. Воведувањето на посебни кривични дела се покажало во праксата како проблематично, бидејќи полов однос без согласност бил категоризиран како полесно кривично дело од силувањето, односно со можна казна затвор до 5 години, за разлика од силувањето, кај кое била предвидена казна затвор до 10 години. Дополнително, со разликување дали од страна на жртвата имало отпор или сексуалното насилство било извршено само без

согласност на жртвата, се појавиле можности сторителите на силување да се извлекат со поблага казна, а жртвите да останат незаштитени од страна на системот. Поаѓајќи од овој факт, како и по добиените критики од страна на Комитетот ЦЕДАВ и „Амнести интернешнел“, Република Хрватска го измени Кривичниот законик.

Сексуалното вознемирување како вид вознемирување претставува вид насилство врз жените и како такво значи кршење на правата на жените. Сексуалното вознемирување за прв пат е препознаено во контекст на работните односи со Законот за работни односи од 2005 година, а потоа со Законот за заштита од вознемирување на работно место, а преку Законот за спречување и заштита од дискриминација од 2010 и 2020 г. и Законот за спречување и заштита од насилство врз жени и семејно насилство, заштитата се проширува на сите области.

Праксата и на другите држави покажува дека сексуалното вознемирување е потребно да се инкриминира. Моментално сексуалното вознемирување воопшто не е инкриминирано и не може да се обезбеди сеопфатна заштита на жртвите на сексуално вознемирување. Случајот „Јавна соба“ е експлицитен пример со кој може да се тврди дека токму отсуството на хармонизирана законска рамка придонесува кон неказнување на сторителите на ваков вид насилство, особено доколку жртвите се полнолетни жени. Секако, потребни се и дополнителни обуки за јакнење на капацитетите на институциите, промоција и зајакнување на жртвите.

Предлог-измените на Кривичниот законик предвидуваат внесување на ново кривично дело, „полово вознемирување“, кое, всушност, претставува сексуално вознемирување. Термините полово вознемирување и полово страст треба да се заменат со сексуално вознемирување и сексуална страст, со цел усогласување на Кривичниот законик со Законот за спречување и заштита од дискриминација и Законот за спречување и заштита од насилство врз жени и семејното насилство, како и со Истанбулската конвенција. Дополнително, потребно е да се додаде и „невербално дејствие“, со цел да се опфатат сите начини на сексуално вознемирување. Предлог-одредбата ограничува во однос на опсегот на лица кои може да вршат или да трпат сексуално

вознемирување, па потребно е изменување и во оваа насока. Исто така, сексуалното вознемирување преку Интернет не е опфатено со измените на Кривичниот законик, иако е препознаено како специфична форма на насилство во Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство. Потребата од експлицитно додавање на сексуалното вознемирување преку Интернет произлегува заради обезбедување заштита на жртвите.

Сексуалното вознемирување не претставува искажување на сексуалните желби на мажите, туку средство за држење под контрола на жените со употреба на закани и насилство, односно контрола на економскиот статус на жените. Покрај ова, сексуалното вознемирување придонесува и за опстојување и засилување на родовите стереотипи за положбата и статусот на жените во општеството.

Препораки

- Усогласување на правната рамка на Република Северна Македонија со Конвенцијата за превенција и борба против насилството врз жената и семејното насилство и Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените;
- Промена на кривичното дело силување во согласност со Конвенцијата за превенција и борба против насилството врз жената и семејното насилство и Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените;
- Предвидување на јасно изразената согласност на друг проценета во контекст на околностите на случајот, како суштествен елемент за постоење на силување;
- Предвидување дека клучно обележје за постоење, односно непостоење на силувањето, би бил недостатокот на согласност, а пенетрацијата нема да биде суштествен елемент на силувањето;
- Предвидување на втората алтернатива во новиот Кривичен законик. Предвидување на едно кривично дело, „полов напад и силување“, каде примената на сила или закана врз друг дека непосредно ќе нападне врз неговиот живот или тело или врз животот или телото на нему блиско лице е предвидено како квалифициран облик, и измена на насловот на кривичното дело „полов напад и силување“ во „силување“, бидејќи полов напад без согласност претставува силување;
- Инкриминирање на сексуалното вознемирување во согласност со Конвенцијата за превенција и борба против насилството врз жената и семејното насилство;
- Измена на предлог-измените на Кривичниот законик во врска со предвиденото кривично дело „полово вознемирување“ во насока на замена на термините „полово вознемирување“ и „полова страст“ со „сексуално вознемирување“ и „сексуална страст“, со цел

усогласување на Кривичниот законик со Законот за спречување и заштита од дискриминација и Законот за спречување и заштита од насилство врз жени и семејното насилство, како и со Истанбулската конвенција; додавање на „невербално дејствие“ со цел да се опфатат сите начини на сексуално вознемирување; искоренување на ограничувањето во однос на опсегот на лица кои може да вршат или да трпат сексуално вознемирување;

- Предвидување на сексуалното вознемирување преку Интернет експлицитно како квалификаторен облик во кривичното дело „сексуално вознемирување“ или предвидување на посебно кривично дело „сексуално вознемирување преку Интернет“;
- Да се преземат ефективни мерки за да се осигури дека судските постапки што се однесуваат на силување се процесираат без непотребно одлагање;
- Да се преземат ефективни мерки за да се осигури дека постапувањето на органите нема да значи секундарна виктимизација на жртвите;
- Да се осигури дека сите правни процедури во случаите кои вклучуваат кривични дела на силување и друго сексуално насилство се непристрасни и фер и не се засноваат врз предрасуди или стереотипи;
- Да се спроведат соодветни и редовни обуки за судии, адвокати и органи на прогон за постапување во случаи на силување и сексуално вознемирување во согласност со меѓународните стандарди.

Библиографија

1. Кривичен законик („Службен весник на Република Македонија“ бр. 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15, 97/17 и 248/18). <<https://praksis.mk/Document/Details/144001>>
2. Нацрт-предлог на Кривичен законик. <https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=74071>
3. Convention on the Elimination of Discrimination against Women. <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>>
4. Declaration on the Elimination of Violence against Women, UNGA Res 48/104, U.N. Doc. A/48/49 (1993). <<http://hrlibrary.umn.edu/instree/e4devw.htm>>
5. Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Council of Europe, 2014. <<https://rm.coe.int/168008482e>>
6. За кого Интернетот е безбедно место, Глас против насилство, 2021. <<https://glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2021/12/Za-kogo-internetot-e-bezbedno-mesto-finalno.-docx.pdf>>
7. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul, 2011.
8. Студија на опсег на различни форми на сексуално насилство, Национална мрежа против насилство врз жените и семејно насилство. <<http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2013/11/studija-za-seksualno-nasilstvo-vo-rm-l.pdf>>
9. Цугуманова, И. (2020). *Сексуално насилство и злоупотреба* од

усогласувањето на македонското казнено законодавство со меѓународните конвенции. Правен факултет „Јустинијан Први“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје.

10. Насилството врз жените во Република Северна Македонија. Благосостојбата и безбедноста на жените, 2019 година, ОБСЕ. <https://www.osce.org/mk/secretariat/424409?download=true>
11. Родово базирано насилство на јавни места во Скопје, 2020 година, РЕАКТОР. <file:///C:/Users/User/Downloads/Reaktor-rodovo-bazirano-nasilstvo-MKD-web.pdf>
12. Анализа на усогласеноста на одредбите од Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство со стандардите содржани во Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилство врз жените и домашно насилство, Сојуз – Национален совет за родова рамноправност. https://civicamobilitas.mk/wp-content/uploads/2018/03/cela_brosura.pdf
13. АНАЛИЗА НА ПОТРЕБИТЕ ОД УСОГЛАСУВАЊЕ НА КРИВИЧНИОТ ЗАКОНИК СО ИСТАНБУЛСКАТА КОНВЕНЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА, Центар за истражување и креирање политики и Македонско женско лоби. http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/2019/07/Gap_Analysis_MK_PRINT.pdf
14. R. v. McCraw, 3 SCR 72, Supreme Court of Canada, Judgment of 26 September. <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/faqs/types-of-violence>
15. Закон за работни односи („Службен весник на Република Македонија“ бр. 62/05, 106/08, 161/08, 114/09, 130/09, 50/10, 52/10, 124/10, 47/11, 11/12, 39/12, 13/13, 25/13, 170/13, 187/13, 113/14, 20/15, 33/15, 72/15, 129/15, 27/16, 120/18 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 110/19, 267/20, 151/21 и 288/21). <https://praksis.mk/Document/Details/150821>

16. Закон за вознемирување на работно место („Службен весник на Република Македонија“ бр. 79/13 и 147/15 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 103/21). <<https://praksis.mk/Document/Details/142242>>
17. Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство („Службен весник“ 24/2021). <<https://praksis.mk/Document/Details/146973>>
18. Закон за спречување и заштита од дискриминација („Службен весник“ 258/2020). <<https://praksis.mk/Document/Details/134972>>
19. Right to be free from rape, Amnesty International, 2018. <<https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR0194522018ENGLISH.PDF>>
20. <<https://360stepeni.mk/video-rekonstruktsija-na-postapuvaneto-na-organite-na-progonot-vo-sluchaj-so-siluvane/>>
21. <<https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/faqs/types-of-violence>>
22. European Court of Human Rights (EctHR), M.C.v.Bulgaria. <https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/M.C.v.BULGARIA_en.asp>
23. Karen Vertido v. The Philippines/ Communication No.18/2008, Cedaw. <<https://juris.ohchr.org/search/details/1700>>
24. European Court of Human Rights (ECtHR), JI v Italy. <<http://www.humanrightshere.com/post/jl-v-italy-the-ecthr-is-finally-recognising-victim-blaming-in-cases-of-sexual-violence>>
25. <<https://www.reuters.com/article/us-sweden-crime-rape-law-trfn-idUSKBN23T2R3>>
26. Sweden: Supreme Court Defines Negligent Rape. <<https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/sweden-supreme-court-defines-negligent-rape/>>

27. CEDAW, Concluding Observations, Croatia, July 2015, CEDAW/C/HRV/CO/4-5. <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fHRV%2fCO%2f4-5&Lang=en> para 18.
28. JOINT SHADOW REPORT on the implementation of Council of Europe's Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence in Croatia. <<https://rm.coe.int/joint-shadow-report-croatia-2022/1680a5b42d>>
29. The new consent law in practice An updated review of the changes in 2018 to the legal rules concerning rape. <https://bra.se/download/18.7d27ebd916ea64de53065cff/1614334312744/2020_6_The_new_consent_law_in_practice.pdf>
30. GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on Legislative and Other Measures Giving Effect to the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) SWEDEN (Secretariat of the monitoring mechanism of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, 2019). <<https://rm.coe.int/grevio-inf-2018-15-eng-final/168091e686>>
31. Alternative Report on the Implementation of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence, German Istanbul Convention Alliance. <<https://rm.coe.int/alternative-report-2021-german-istanbul-convention-alliance/1680a1f12b>>

